

Țara mea, a cărei existență vedeam limpede că n-are nici o noimă, îmi părea ca un rezumat al neantului sau ca o materializare a imposibilului, ca un soi de Spanie fără secol de aur, fără cuceriri și fără nebunie, fără un Don Quijote al amărăciunilor noastre. Să-i aparții — ce lecție de umilință și sarcasm, ce urgie, ce lepră!

Marea idee ce domnea acolo — eram prea insolent, prea plin de mine însumi pentru a-i intui originea, profunzimea, sau experiențele, sistemul de dezastre pe care le presupunea. Aveam să o pricep mult mai târziu.

Emil Cioran — Ispita de a exista

1. Introducere și cadru terminologic

În contextul actual al procesului de integrare euro-atlantică a mai multor țări din spațiul fost comunist, fenomenul migrației (născut odată cu formele primitive de comunități umane) reprezintă și astăzi un subiect cât se poate de important prin efectele lui politice, economice și/sau sociale. Răspîndirea fenomenului în ultimii ani și îndeosebi „simbioza” lui cu traficul de persoane, cu cel de droguri sau arme, cu criminalitatea sau cu alte activități ilegale, face ca atenția acordată de toți cei implicați în combaterea, controlul sau soluționarea lui să fie tot mai mare. Interesul pentru cercetarea și cunoașterea diversității acestui fenomen este deci la fel de mare și în ceea ce îi privește pe cercetătorii sociali. Astăzi, nu numai în Europa Centrală și de Est, ci în întreaga lume, fenomenul migrației constituie una din temele privilegiate ale studiilor și conferințelor din domeniu.

Poziția geo-strategică a României, atât de des invocată de clasa politică de la noi, este cel puțin la fel de „strategică” și pentru migrații din fostul spațiu sovietic sau din Orientul Îndepărtat, Africa și Orientul Apropiat, care încearcă să ajungă în Europa de Vest. Poziția geografică a României face deja din ea o țară de tranzit pentru imigranți; dacă această poziție va fi completată de o stabilitate și o prosperitate economică, interesul (și numărul) imigranților pentru România va crește, iar guvernele viitoare s-ar putea să se confrunte cu reale probleme în acest sens. Este adevărat, pe de altă parte, că a avea o poziție importantă în rețelele de migrație din această regiune presupune și anumite avantaje, îndeosebi pentru piața muncii.

Pînă atunci însă, consider că orice studiu despre fenomenul migrațional, ca de altfel orice studiu sociologic, nu poate fi decît util și binevenit, avînd în vedere decalajul și lipsa de informații în acest sens față de majoritatea țărilor europene, inclusiv față de cele din fostul lagăr comunist. Și studiul de față se vrea, așadar, o contribuție la cunoașterea unui fenomen social de strictă actualitate.

Lucrarea de față constituie o analiză îndeosebi complementară și secvențială a unei cercetări mai largi despre migrația străinilor în și prin Ungaria în perioada ultimilor doi ani. Complementară prin faptul că cercetarea pe baza căreia a fost scris, urmează a fi completată în paralel și de strîngerea unor date statistice¹, iar secvențială prin aceea că, în cadrul studierii fiecărui grup important de imigranți străini care trăiesc astăzi în Ungaria, studiul se concentrează doar asupra grupului de imigranți români. (Dez)avantajul unui astfel de demers ar putea fi acela că, abordînd doar grupul de imigranți români, nu realizează o comparație cu celelalte grupuri de imigranți din Ungaria. Toate aceste comunități de imigranți străini pot fi considerate comunități paralele (în sens ne-euclidian!), distincte, între care nu există legături strînse sau interferențe semnificative, poate cel mult la nivelul activităților de tip mafiot, dar nu și în ceea ce privește munca ilegală — subiectul central al lucrării de față.

Scopul lucrării constă nu doar în prezentarea procesului de migrație ilegală a românilor, ci, desigur, și în prezentarea fundalului (cauzelor) și a perspectivelor (expectațiilor) fenomenului².

Aspectul teoretic principal îl constituie prezentarea rolului și legăturilor existente între factorii sociali și cei economici în ceea ce privește migrația ilegală a românilor în Ungaria, ca parte a procesului de migrare a românilor spre Europa de Vest sau spre țările din spațiul trans-atlantic (îndeosebi Canada, SUA și Australia).

Analiza făcută este una de ordin calitativ, în primul rând pentru că informațiile necesare pentru descrierea caracteristicilor generale ale migranților ilegali români³ și a migrației lor în/prin Ungaria sînt mai ușor de obținut și, astfel, interpretarea lor prezintă un grad de valabilitate mult mai mare decît în cazul unei analize cantitative. Nu este vorba de o alegere preferențială, ci de una impusă de fenomenul cercetat. Pentru o mai bună înțelegere a specificității fenomenului însă, pe lîngă datele de teren, la elaborarea acestui studiu au fost folosite, bineînțeles, și alte surse, îndeosebi studii și cercetări realizate pe aceeași temă în anii precedenți.

În sens larg, literatura de specialitate definește migrația ilegală ca orice mișcare a unei persoane sau a unui grup de persoane între două țări, care se desfășoară în afara cadrului legal al țării de origine sau a celei de destinație (eventual al ambelor). Pe de altă parte, Organizația Internațională a Muncii definește persoana care desfășoară acest tip de mișcare (*migrantul ilegal*) în două feluri, și anume:

(i) cineva care nu are sau nu a obținut încă autorizațiile cerute de legile statului pe teritoriul căruia se află pentru a putea sta sau desfășura aici activități economice;

(ii) o persoană căreia nu i s-a acordat autorizație de a sta sau de a desfășura activități economice într-o anumită țară străină pentru că nu a îndeplinit condițiile cerute de lege.

O a treia și ultimă definiție aleasă (Krassinets, 1998) identifică în subsidiar patru forme distincte ale (i)migrării ilegale: intrarea, rezidența, angajarea în muncă și/sau tranzitarea cetățenilor străini în/pe teritoriul unei țări, prin încălcarea legilor și ordinii existente. Toate aceste forme, abordate aici la un loc, reprezintă de fapt teme care ar putea fi cercetate fiecare în parte.

2. Metodologie

Datorită caracterului dispersat și greu de surprins al fenomenului cercetat, algoritmul metodologic urmat a început cu interviuri semi-structurate. Acestea au avut rolul de a ne releva gradual, prin întrebările deschise (cele care nu au răspunsuri dinainte fixate, ci sînt urmate, pe structura de interviu redactată, de un spațiu liber în care se completează răspunsul dat), elementele sau aspectele esențiale ale problemei precum și pe cele omise din structura inițială de interviu. De asemenea, prin aplicarea lor am dorit să strîngem date nu doar despre cei intervievați, ci și despre rudele, cunoscuții și/sau prietenii lor care au același statut de imigrant ilegal (în Ungaria sau în altă țară).

Forma aceasta mai puțin standardizată de interviu a fost, pe parcursul desfășurării cercetării, continuu rescrisă și detaliată, pînă cînd a căpătat o formă care să acopere întreaga arie a fenomenului, în fiecare temă specifică și de interes a lui. S-a ajuns astfel la o variantă finală pe baza căreia, prin simplificarea și reducerea numărului de întrebări deschise, a fost apoi elaborat un chestionar⁴ care să corespundă obiectivelor cercetării. Acest chestionar, structurat pe mai multe pachete de întrebări, a fost proiectat pentru a se aplica unui eșantion de 1800 de persoane (toate fiind imigranți străini ilegali din Ungaria) din care 60 de naționalitate română. Aplicarea chestionarului și centralizarea datelor, partea cantitativă a cercetării este, după cum am amintit, încă în desfășurare, studiul de față realizîndu-se așadar pe baza interviurilor aplicate în forma lor finală.

Pentru o obiectivitate și un randament cât mai mare, echipa de operatori care au realizat interviurile a fost una multi-etnică (maghiari din Ungaria, Ucraina și România, americani, arabi, francezi, români etc.), în care fiecare membru vorbea cel puțin două limbi în afara celei materne. Acest lucru a avut avantajul că a făcut posibilă realizarea interviurilor în limba maternă a subiecților, adică printr-o discuție naturală și fără translator. De asemenea, echipa a fost și una interdisciplinară (formată din sociologi, filologi, economiști, informaticieni, specialiști în geografie umană, geologi, ingineri etc.), reușindu-se astfel să se acopere mai ușor o arie mai mare și mai diversă în ceea ce privește subiecții aleși, profesia lor, domeniul de activitate sau alte caracteristici ale acestora⁵. Faptul că toți operatorii dețineau o pregătire superioară sau erau studenți mai ales în domeniul științelor sociale, a fost de asemenea avantajos deoarece a făcut posibilă strângerea unor observații și comentarii care, pentru cineva din afară, nu ar fi prezentat interes.

De asemenea, pentru ca rezultatele să fie cât mai semnificative și să acopere o arie cu o reprezentativitate cât mai mare, au fost incluse în grupul celor intervievați toate acele *persoane cheie* care sînt implicate direct în procesul de control și stopare a fenomenului migrațional din Ungaria. Au fost astfel contactate toate acele persoane a căror cunoștințe și experiență în acest domeniu le-am considerat utile, indispensabile chiar: experți sau directori de la *oficiul forței de muncă* și/sau ale oficiului care eliberează permisele de muncă pentru străini; experți sau șefi ai oficiului care eliberează permisele de muncă pentru întreprinzătorii particulari; *sindicaliști* care au cunoștințe speciale despre sectoarele industriale specifice sau despre grupurile de străini; *procurori și avocați* care au avut de rezolvat cazuri de ilegalități comise de străini; *grăniceri* sau alți *ofițeri de frontieră* sau *poliție*, care au avut de a face cu chestiuni legate de munca ilegală sau intrarea/trecerea ilegală în/prin Ungaria; *inspectori* de la Ministerul Muncii sau alte ministere; *consilieri/intermediari particulari* sau angajați ai *agențiilor de recrutare a forței de muncă* care au o bună reputație și care nu apreciază activitatea agențiilor existente ilegal; agenții ecleziastice, alte *agenții neguvernamentale* ori organizații sau persoane care se află în contact cu străini/români; experți din organizațiile de muncă care cunosc sectoarele industriale specifice pe care le aleg (îndeosebi) străinii/românii; *cercetători și persoane din mediul universitar* sau din alte institute de cercetare; *jurnaliști* care posedă informații despre sectoarele industriale specifice sau despre grupurile de străini/români; consultanți ai Ambasadei României din Budapesta în probleme sociale și cele privind munca; personal din conducerea *centrelor de detenție* în care sînt trimiși/reținuți delicvenții și migrații ilegali străini/români.

Toate acestea interviuri au fost completate de o întâlnire de tip *brainstorming* la care au fost invitați parte din persoanele menționate mai sus. Grupul astfel alcătuit a oferit informații în măsură să le completeze pe cele obținute pe baza interviurilor. În fine, în corpul metodologic al cercetării a fost inclusă și analiza presei, efectuată asupra articolelor din presa centrală din Ungaria despre fenomenul migrațional din această țară.

3. Redefinirea începutului: Ungaria ca Eldorado

Europa, mai ales Europa Centrală și de Est, ar putea fi definită ca o regiune cu granițele de stat mobile, puține fiind astăzi acele granițe care să nu fi suferit modificări în cursul istoriei. Modificarea lor a însemnat de fiecare dată și despărțirea diferitelor grupuri etnice sau religioase care constituiseră anterior, cel puțin administrativ, o aceeași comunitate. Segmentării geografice i-a urmat apoi, cu timpul, cea socială, economică, culturală, nemaivorbind de cea politică. Ca o consecință a acestor segmentări sau evoluții diferite, partea sau părțile rămase oarecum „pe dinafară”, adică *periferiile/provinciile* care își schimbaseră *centrul* și-au păstrat în schimb privirea, măcar cu un ochi, îndreptată spre vechiul lor centru. Un fapt de altfel cât se poate de firesc. Atunci cînd factorii politici sau cei economico-sociali

se diferențiază prea mult între fostul și actualul centru (administrativ) în favoarea celui dintîi, tendințele migratorii dinspre periferie spre vechiul centru cresc.

O astfel de realitate a (re)apărut la sfîrșitul anului 1987, atunci cînd Ungaria și-a asumat rolul de țară de tranzit pentru cetățenii din fosta Germanie de Est în drumul lor spre fosta Germanie de Vest. În acest caz a fost deschisă nu doar o graniță de stat, dar s-a creat în același timp și o breșă în Cortina de Fier.

După acestea, un alt val important de migrație spre Ungaria l-au format ungerii din România. De la sfîrșitul lui 1987, primul an al emigrării, pînă în 1989 au emigrat în Ungaria aproximativ 25.000 de refugiați din Transilvania. Cazul tipic de refugiat transilvănean de acum zece ani era muncitorul tînăr, cu pregătire școlară înaltă, provenind din mediul urban și de origine maghiară. (Sík, 1992, p.1).

Etnicii maghiari din România au constituit la rîndul lor un fel de avangardă pentru toți acei români care s-au decis să-și părăsească țara. Pentru apariția și în comunitatea românească a unui fenomen migrațional similar celui al maghiarilor, a trebuit să aibă loc un schimb informațional (și informal) între cele două comunități. Pentru a-și putea forma o imagine cît mai reală despre situația nou creată și despre ceea ce se întîmpla de fapt în Ungaria, românii aveau nevoie să fie cel puțin la fel de informați ca și membrii comunității maghiare din acea vreme. Un rol foarte important l-au jucat atunci toți acei *mediatori* care făceau legătura între cele două comunități (este vorba despre acele persoane care fiind în legătură cu ambele comunități — prin căsătorii mixte, prin cercul de prieteni, prin rude, colegi etc. — au jucat rolul de „curele de transmisie” între maghiari și români).

Firește, aceste tipuri de relații puteau fi întîlnite cu preponderență în Transilvania și Banat. În restul regiunilor istorice ale țării, un rol singular (și probabil cel mai important) în problema difuzării informațiilor privitoare la șansele de emigrare în Ungaria și la modul în care erau primiți acolo românii care treceau ilegal granița, l-a jucat secția română de atunci a postului de radio Europa Liberă. În virtutea importanței acordate Ungariei de către acest post, în ultimii doi ani ai epocii Ceaușescu a existat la Budapesta un corespondent special. El transmitea aproape zilnic știri și reportaje despre activitățile și întîlnirile organizate de emigranții români aflați în capitala ungară.

Toate aceste informații dădeau veridicitate zvonurilor de atunci cum că Ungaria constituie pentru români — chiar și cu riscurile mari pe care le presupunea trecerea ilegală a frontierei — o țară unde puteau și merita să emigreze. Astfel, în speranța obținerii azilului politic în Ungaria, mulți dintre ei au început să urmeze exemplul concetățenilor lor maghiari. Ce a urmat se știe: granița cu Ungaria a fost asaltată de mii de cetățeni români.

Reacția autorităților de atunci a fost una tipică sistemelor autoritare: întărirea pazei de frontieră, luarea unor măsuri inumane împotriva celor prinși în încercarea de a trece ilegal frontiera etc. Absurdul acestei stări orwelliene a fost plastic surprins pe atunci de Mircea Dinescu. România era văzută de el ca o țară în care grănicerii aveau armele îndreptate nu spre exterior pentru a o apăra de străinii care eventual ar vrea să o atace, ci înspre interior pentru a-i prinde pe românii care vroiau să o părăsească.

În același timp, toate subiectele despre care se presupunea că ar dăuna sau că ar reprezenta un pericol la adresa stabilității sistemului erau considerate de mai marii zilei de atunci ca fiind indezirabile și puse sub semnul tabu-ului (alt semn al slăbiciunii și imaturității aceluia regim). Aceasta era situația și în cazul celor prinși că au încercat să treacă ilegal peste frontieră. Fără să se fi făcut nici o referire oficială ori publică la subiect, la nivel societal se conștientizase deja faptul că nu era recomandabil să îl abordezi. Situația a rămas neschimbată chiar și după ce existența fenomenului a devenit tot mai evidentă și din ce în ce mai cunoscută, adică atunci cînd sute sau poate chiar mii (nu deținem date exacte) de tineri tunși la zero (pe lîngă bătaie aceasta era forma de pedeapsă cea mai frecventă ce le era aplicată), au fost trimiși înapoi de la graniță.

Felul în care a dorit regimul să rezolve aceste cazuri a avut un efect de bumerang: încercând să-i marginalizeze prin stigmatizare pe toți acești tineri nonconformiști care încercau să fugă din țară, rezultatul a fost acela că ei începeau să fie percepuți de populația localităților în care fenomenul era tot mai răspândit, ca o contra-cultură. Imaginea lor, în loc să devină una asociată dacă nu delicvenței, măcar unui comportament deviant „condamnabil”, câștiga conotații din ce în ce mai pozitive, pentru ca în cele din urmă, faptul de a fi ras în cap, să devină o chestiune de statut, de prestigiu. Odată cu înrăutățirea și accentuarea crizei regimului, imaginea acestor tineri se transforma din cea de paria (preconizată de regim) în una de eroi.

Acest moment a corespuns cu cel în care și românii au devenit conștienți de posibilitățile lor de emigrare. Creșterea numărului celor care erau prinși și trimiși înapoi de la graniță (mai ales etnici unguri) și imaginea pozitivă asociată lor reprezentau, simbolic, o nouă provocare⁶.

În cele din urmă, această perioadă de doi ani dintre 1987-89 a avut, după cum bine se știe, cel puțin două cazuri ieșite din comun de trecere a frontierei cu Ungaria. Ambele foarte mediatizate la vremea respectivă pe plan internațional, dar îndeosebi în Ungaria, ar putea constitui azi subiecte pentru, să spunem, *Un altfel de jurnal*. Primul, și poate cel mai straniu, a fost cel al ciobanului care și-a „pășcut” oile trecând neobservat peste granița ungară cu tot cu cele peste 1.000 de oi ale sale. Al doilea, jucând un rol politic mult mai important, a fost „evadarea” Nadiei Comăneci (CNN-ul și-a întrerupt emisiunea pentru a transmite în direct aterizarea pe continentul american a avionului cu care sosea Nadia). Și gimnasta a folosit Ungaria doar ca trambulină spre Occident. Pentru români, plecarea Nadiei, pe lângă gustul dulce(ag)-amar, a constituit un semnal al faptului că în România lui Ceaușescu nu mai era de trăit nici măcar pentru o stea cum era ea.

Pentru a rămîne la nivel interpretativ, similaritatea celor două exemple de mai sus constă în aceea că ambele personaje — atât ciobanul, cât și Nadia — constituiau două simboluri. „Evadarea” pînă și a simbolurilor naționale punea puternic sub semnul întrebării legitimitatea fostului regim chiar și pentru cei care pînă atunci, ca rezultat al propagandei, crezuseră în el.

4. Algo-ritmul tranziției

După 1989 numărul refugiaților politici din România s-a redus practic la zero. În primul an al tranziției însă, datorită conflictelor rezultate în urma procesului de reorganizare macrosocială, mulți cetățeni au părăsit țara din cauza fricii și a nesigurăței pe care o simțeau aici. Această situație era valabilă în primul rînd pentru cei implicați mai mult sau mai puțin în conflictul inter-etnic de la Tîrgu-Mureș, din martie 1990, și în acțiunile minerilor din Valea Jiului. Toate aceste carnagii au însemnat pentru mulți, participanți și neparticipanți deopotrivă, semne ale unei instabilități politice și ale unui potențial pericol de revenire la o nouă formă de guvernare dictatorială.

În primii 2-3 ani ai perioadei de tranziție, pentru România, aceștia au fost principalii factori interni (*push factors*) de emigrare. Pe de altă parte, chiar și în cazul celor care au emigrat din motive economice (marea majoritate), odată ajunși în străinătate, acestea au fost principalele și cele mai frecvent invocate motive.

Astăzi, migrația dinspre România este foarte diversă. Dinamica ei este una de natură nu atât politică sau conflictuală, cât economică. Rădăcinile acestor noi tendințe pot fi căutate în cadrul est-european mai larg. Colapsul sistemului sovietic a corespuns cu neviabilitatea sistemelor socio-politice și economice din restul Europei de Est. Ca rezultat, fostele state socialiste ale Europei de Est trec printr-o tranziție în care își redefinesc structurile economice și socio-politice (Ciutacu, 1996).

Consecința acestui colaps economic și social al Europei de Est, combinat cu tot mai acuta diferență în dezvoltarea și prosperitatea economică dintre Est și Vest, precum și a dificultăților de convergență politică a statelor est-europene cu statele vest-europene, sînt factori ai actualului val de migrație din Europa de Est. Prin urmare, indivizii migrează pentru a avea un standard de viață, un loc de muncă și un venit mai mare și un mediu de viață cît mai stabil (Ciutacu, 1996). Într-un astfel de context, pentru românii care intenționează să emigreze în țările din Europa de Vest, Ungaria joacă un rol important, unic chiar.

În perioada comunistă, discursul istoric din România a încercat, printre altele, să construiască o identitate care să-i definească pe români ca pe o națiune stabilă, așezată, fără tendințe sau „porniri” migratorii. Toate acestea făcînd aluzie la originea asiatică, barbar-migratorie a maghiarilor. Iată că ironia soartei face ca astăzi românii să fie cei care își aleg ca loc de emigrare Ungaria, chiar și numai ca țară de tranzit. Rațiunile pentru care pleacă astăzi din țară românii sînt desigur în primul rînd de natură economică și doar într-al doilea rînd de natură identitară. Altfel spus, ei părăsesc mai degrabă felul în care trăiesc, decît locul în care trăiesc.

În trecut ca și în prezent, principalele țări în care emigrează români au fost/sînt cele din Europa de Vest (Germania, Franța, Italia etc.), de pe continentul American (Canada, SUA) și, într-o mai mică măsură, Australia. „Strămoșii” emigranților români de astăzi au populat Elis Island-ul, Madridul, Parisul sau Viena în aceeași măsură ca și cei de azi Münchenul, Clevelandul, sau Milano. Astăzi, printre membri diasporei române putem întîlni de la capi ai mafiei din Montreal pînă la cunoscuți oameni de afaceri sau pe directorul Operei din Viena. Bineînțeles, același lucru poate fi spus și privitor la reprezentanții restului țărilor din estul Europei. Așa cum am amintit, în cadrul țărilor în care întîlnim în număr mare imigranți români, Ungaria deține un rol important. În majoritatea cazurilor însă, ea constituie doar o țară de tranzit. Metaforic, românii, ca și păsările călătoare, folosesc Ungaria doar ca pe o navă din largul oceanului pe care se pot odihni în drumul lor către țările calde.

Actualul prim-ministru al Sloveniei afirma nu demult că nimeni nu strică mai mult imaginea țării sale în Statele Unite decît fostul prim-ministru slovac Meciar, prin deciziile și hotărîrile sale nedemocratice, deoarece adeseori, prin confuzia pe care o fac americanii între cele două țări, acestea sînt atribuite Sloveniei, și nu Slovaciei. O situație similară putem spune că există și între București și Budapesta. Sînt multe exemple în care politicieni, artiști sau alte personalități occidentale sosind în București le-au salutată pe gazde cu „*Hello Budapest!*”. Chiar dacă mai rar, același tip de confuzii le fac și personalitățile occidentale care vizitează Budapesta. Dacă raportăm această problemă doar la cetățenii americani, numărul celor care confundă, din cauza distanței mari și a unei percepții corespunzător mai slabe, capitala țării noastre cu cea a Ungariei este mult mai ridicat. Pentru mulți est-europeni o atare „lipsă” de cultură generală (țin minte cum ne-a fost dată ca exemplu inclusiv la cursurile de la facultate) este aproape de neînțeles (în schimb ne-am putea întreba fie cui ar folosi într-un stat caracterizat de atîta pragmatism și funcționalism precum cel american, cunoașterea la nivel de masă a unor capitale din estul Europei, fie, pe de altă parte, cîți dintre cetățenii români sau maghiari cunosc, să spunem, care este capitala Mozambicului sau a Australiei chiar). Dar între București și Budapesta există nu doar asemănări fonetice sau „coloristice”⁷. La începutul anilor '90, ministrul de externe de atunci al Ungariei declara că drumul României spre Europa va trece prin Budapesta. Adevărul este că, conștient sau nu, imigranții români din perioada de tranziție au confirmat profeția lui Gyula Horn.

Alegerea Ungariei ca țară de tranzit de către români nu se datorează doar vecinătății sale cu România. Că românii, ca și alte grupuri de emigranți, își aleg ca destinație sau ca punct de tranzit Ungaria, are mai multe explicații. Ca una din țările cu cel mai ridicat nivel de trai din fostul spațiu comunist, Ungaria reprezintă o țară de interes pentru străinii care vor să ajungă într-o țară occidentală. Chiar dacă legislația ungară încearcă să restrîngă libertățile

legate de statutul, dreptul la rezidență sau muncă al străinilor, aplicarea lor în practică nu funcționează încă. Aceasta înseamnă că mecanismele de control și operativitatea instituțiilor (Poliție, Camera de Muncă, aeroporturi, vămi, grăniceri etc.), care se ocupă de străinii aflați pe teritoriul Ungariei nu sînt destul de articulate, iar conlucrarea între ele este încă nesatisfăcătoare.

Un alt factor ar fi acela că atitudinea maghiarilor față de străini este percepută, cel puțin în cazul românilor intervievați, a fi mai tolerantă decît în alte țări din regiune (ungurii manifestînd un grad mai scăzut de xenofobie). Deși, în contextul unei delincvențe și criminalități în creștere și tot mai greu controlabile, o bună parte din discursul mass-media și cel al politicii oficiale din Ungaria este îndreptat împotriva străinilor, totuși, la nivel societal atitudinea față de aceștia este una mai deschisă.

Astfel, odată ajunși în Ungaria străinii au posibilitatea de a-și găsi loc de muncă (chiar și ilegal) și chirie, putîndu-se decide dacă să se stabilească acolo sau să plece mai departe. În cazul românilor, un alt factor de atracție (*pull factor*) este acela că mulți dintre ei cunosc mai mult sau mai puțin limba maghiară sau, chiar dacă nu o cunosc, au cel puțin un prieten român sau maghiar, care o cunoaște (de obicei aflat în Ungaria de mai multă vreme).

5. „În acest loc, este strict interzis!”

Ungaria constituie așadar primul pas în strategia migrațională a românilor. Locul unde putem găsi cei mai mulți români care intenționează să stea și/sau să lucreze ilegal în Ungaria este Piața Moszkva (Moscova) din Budapesta. Acest loc a devenit aproape un concept. Această piață este arhicunoscută românilor din Ungaria, ea fiind un loc emblematic, un adevărat Zid al Plîngerii pentru românii din Budapesta.

Numele însuși, Piața Moszkva, poartă o încărcătură ironică nu doar pentru unguri (aici s-au dat ultimele lupte în Revoluția din 1956 și tot aici își are capătul de linie tramvaiul '56...), dar și pentru românii care își planifică de aici drumul spre Vest. Nu există alt loc mai cunoscut pentru un român care vine să lucreze ilegal (pentru prima oară) în Ungaria/Budapesta. Pe lîngă gările Keleti și Nyugati, două locuri unde de asemenea putem întîlni români, Piața Moszkva, mai exact „piața de oameni” cum o numesc budapestanii, din Piața Széna este cel mai important loc unde putem întîlni români în grupuri. Numitorul comun al acestor trei locuri din capitala ungară îl reprezintă caracterul ilegal al activității desfășurate acolo de către ei. O privire de ansamblu a oficialităților maghiare față de aceste activități este sintetizată de inscripția multilingvă (și de-a dreptul psihanalizabilă) aflată la ieșirea din stația de metrou Piața Moszkva. În versiunea maghiară putem citi: „*În acest loc este strict interzisă desfășurarea oricăror activități comerciale*”. Textul tradus și în română este mult mai „general”: „*În acest loc este strict interzis!*”

Gara Keleti (și într-o măsură mai mică piața „chinezească” din Józsefváros este locul unde românii schimbă (cumpără și vînd) valută, alături de alți străini care desfășoară aceeași activitate. Grupul lor este însă foarte restrîns comparativ cu cei din Piața Moszkva (în jur de 20-25 în ambele locuri, Keleti și Józsefváros)

Gara Nyugati („groapa” de lîngă supermarketul Skála) este (arhi)cunoscută în comunitatea emigranților români ca locul în care „operează” (sau ăh argon „pun de o faptă”) hoții de buzunare. De asemenea, acesta este locul unde își vînd corpul tinerii prostituate (nu toți homosexuali) și prostituate venite din România.

Pe lîngă deja „faimoșii”⁸ hoți de buzunare români din Ungaria, care acționează îndeosebi în mijloacele de transport în comun, și, desigur, în locurile supraaglomerate (noduri comerciale, supermarket-uri etc.), hoții români vînd „la negru” marfa furată, cu precădere obiecte și bunuri cosmetice, de uz casnic și electronice conaționalilor lor în piețele mai puțin controlate (controlabile), la jumătate sau chiar un sfert din prețul real.

Referitor la cea de a doua categorie menționată, cea a prostituțiilor români de la Nyugati, merită amintit că în comparație cu alți prostituați ne-maghiari din Ungaria, cei români sînt cei mai căutați pentru că cer prețurile cele mai mici de pe piață. Acest fapt este compensat pentru ei prin aceea că, atîta timp cît își oferă serviciile, trăiesc pe banii clientului (avînd asigurate mîncarea și cazarea).

În Piața Moszkva se află așadar românii care încearcă să își găsească un loc de muncă. În fiecare dimineață, în jurul orei șase-șase și jumătate, oricine trece prin piață îi recunoaște ușor pe români aflați acolo: îmbrăcați sărăcăcios, în grupuri de 3 pînă la 7-8 persoane, cu fețele buhăite de oboseală, își beau cafeaua, citind cotidianul de mică publicitate *Expressz* în așteptarea (cu sculele de lucru sau sacoșele în mînă) unui patron care să le ofere de lucru. Marea lor majoritate este formată din bărbați între 18 și 35-40 de ani, cu o pregătire școlară medie, necalificați în muncile pe care doresc să le facă.

Apariția oricărei persoane despre care se presupune numai că ar putea fi un patron, dă naștere unei buluceli în jurul lui, fiecare muncitor încercînd să se facă remarcat prin diverse tertipuri, de la prețul la care lucrează, pînă la calitatea, diversitatea și multitudinea muncilor pe care le poate executa și faptul că vorbește maghiara, pentru a-l putea convinge pe patron că alegerea sa ar fi cea mai bună soluție. „Licitarea” locurilor de muncă este foarte dură, uneori chiar conflictuală, relevînd motivația puternică a migranților pe fondul unei nemulțumiri generale, al unui disconfort și al unui nivel de trai foarte scăzut care îi caracterizează⁹.

Altă categorie de români care își caută de lucru în Piața Moszkva sînt aceia care se angajează doar pentru a-și planifica, cu o meticulozitate vecină cu diabolicul, furtul unei sume de bani, a unor obiecte foarte scumpe pe care să le poată apoi vinde pe piața neagră, fie de la locul de muncă, fie din proprietatea patronului. Această „așteptare” a momentului prielnic poate presupune 1-2 zile sau chiar 1-2 luni de muncă în același loc, pînă cînd respectivii cîștigă încrederea deplină a patronului. Există însă și situația inversă în care un imigrant român nu este plătit, uneori nici după o lună de lucru. În aceste din urmă cazuri patronul îi amenință pe imigranți — ca lucrători ilegali — cu poliția.

În ceea ce privește poliția, ea își face apariția sporadic în Piața Moszkva, dar, așa cum aminteam, controlul este unul pur formal. Orice român legitimat invocă statutul de „turist” și din această cauză polițistul, deși îi poate deduce cu ușurință adevăratul statut din modul în care este îmbrăcat, din compania în care se află, din evidenta sa ședere de mai multe zile acolo, nu poate să-i facă practic nimic, legea nefiind destul de clară în acest sens. De aceea, cei aflați acolo pentru a-și găsi de lucru nici nu se tem prea tare, existînd o oarecare simbioză între polițiștii și imigranții români din Piața Moszkva.

În funcție de sezon, numărul românilor care așteaptă în Piața Moszkva variază între 50-60 de persoane iarna și 100-120 de persoane vara. Acest număr descrește de la o oră la alta, pînă la prînz cînd nu-i găsești în piață decît pe cei ghinioniști în ziua respectivă. În jur de ora șase-șapte și jumătate seara, încep să se adune din nou în piață. Seara acesta este locul principal de întîlnire al românilor din Budapesta. Aici își planifică programul pentru zilele următoare, discută despre experiențele din ziua respectivă, despre noi posibilități de locuri de muncă, despre știrile din România sau informații privitoare la emigrarea lor. De aici se duc la cinema, la o bere sau în alte locuri de agrement ale Budapestei.

Piața Moszkva poate fi deci considerată centrul de întîlnire al emigranților români din Budapesta. La sfîrșitul fiecărei zile de lucru, vin aici și românii din gara Keleti, cei din gara Nyugati precum și cei din piața Józsefváros sau din alte locuri ale orașului, oferindu-și astfel posibilitatea de a întîlni și cunoaște cu noi conaționali, dar și de a se ajuta unul pe celălalt.

6. Contextul socio-economic al migrației ilegale a românilor

Cea mai mare parte a românilor care trăiesc în Ungaria, rezidențiază și lucrează aici în mod ilegal. Majoritatea lor vin pe cale legală (cu pașaport turistic). Este dificil de estimat cu

exactitate câți români trec ilegal granița Ungariei, dar pe baza interviurilor realizate cu grănicierii și vameșii maghiari, cei 1-2 români care sînt prinși trecînd ilegal frontiera româno-ungară, reprezintă, în jur de 10-15% din totalul celor care încearcă acest lucru. Aceștia sînt tineri cărora li s-a retras (pentru comiterea de ilegalități pe teritoriul Ungariei) dreptul de a mai intra pe teritoriul Ungariei.

Cei mai mulți dintre emigranții ilegali români din Ungaria își caută cazări ieftine, nepretențioase. Ei închiriază un apartament sau o cameră cu plată lunară (sub 10.000 Ft, echivalentul a aprox. 400.000 lei la un salariu lunar mediu în jur de 25-30.000 de forinți, în luna iulie a acestui an) sau cu plata zilnică (4-500 Ft/zi), în care locuiesc 10-15 persoane într-o singură cameră. Pe de altă parte, uneori ei locuiesc în case sau camere oferite de către patroni, chiria fiind acoperită din salariu, ore suplimentare sau lucru la sfîrșit de săptămînă.

Datorită faptului că, potrivit prevederilor legale, perioada maximă de ședere a unui străin pe teritoriul Ungariei este de 30 de zile de la data intrării în țară, emigranții români călătoresc lunar, înainte expirării datei limită, pînă la graniță pentru a-și ștampila pașaportul și a se întoarce înapoi. Sînt totuși două excepții: de Paști și de Crăciun, cînd fiecare din ei stă acasă pentru perioadă mai lungă de timp (este vorba mai ales de cei care au familie). Pentru aceste drumuri pînă la graniță există curse speciale de autobuz. Prețul unui drum (Budapesta — graniță și retur) este de 5.000 de forinți, din care 1000 sînt bacșișul pentru vameși, care altfel, știind despre ce este vorba, nu le-ar permite muncitorilor să se reîntoarcă în aceeași zi. Un astfel de autobuz are în jur de 40 de locuri și aproape de fiecare dată pleacă și se întoarce plin, cîștigul net al vameșilor fiind prin urmare substanțial (atitudinea lor fiind încă un exemplu de lipsă de coordonare între diferitele nivele și sectoare ale instituțiilor care au ca obiect migrația ilegală din Ungaria).

Emigranții români pot fi împărțiți în patru categorii largi. Prima este formată din toți cei care merg în Ungaria pentru a face piață, adică pentru a-și vinde marfa cumpărată mai ieftin în România, eventual pentru a-și cumpăra diferite produse (alimente, îmbrăcăminte, articole de uz casnic ș.a.) pe care apoi să le vîndă mai scump în țară. A doua categorie este a celor care se duc în Ungaria pentru a munci (majoritatea ilegal) și pentru a reveni apoi în țară cu banii astfel strînși, eventual pentru a porni o afacere. A treia categorie o formează cei care merg în Ungaria pentru a-și pregăti drumul mai departe spre țările vest-europene și transatlantice.

Trăsătura comună a acestor trei categorii, atît în cazul celor care se întorc în țară, cît și în cazul celor care pleacă mai departe, este aceea că Ungaria nu este folosită ca țară de destinație, ci doar ca țară de tranzit, ca o „trambulină” pentru un obiectiv următor. Ungaria constituie în strategia migraților români o zonă intermediară, ei socotindu-și șederea aici drept un provizorat (excepție făcînd un procentaj mic al românilor integrați sau quasi-integrați în societatea maghiară, fie prin căsătorii mixte, fie prin locuri de muncă foarte bine plătite).

A patra categorie a românilor care imigrează în Ungaria este formată de cei a căror activitate în Ungaria este — sub o formă sau alta — ilegală sau delicventă/criminală. Aceștia sînt, așa cum am amintit, hoți de buzunare, prostituați/prostituate, bișnițari etc. Este interesant că și în strategia acestora scopul final este tot de a ajunge într-una din țările occidentale¹⁰.

Alături de chinezi, musulmani sau maghiarii din afara granițelor Ungariei (din fostele regiuni ale Imperiului Austro-Ungar), imigranții români constituie pe piața muncii ilegale unul din cele mai numeroase grupuri. Muncitorii români pot fi întîlniți îndeosebi în construcții și agricultură — pregătirea lor profesională și atitudinea lor diferită față de muncă le face accesibile îndeosebi aceste sectoare în contextul pieții muncii din Ungaria. Faptul că primesc un salariu bun, chiar dacă acesta reprezintă doar jumătate din cel al unui cetățean maghiar care efectuează aceeași muncă, este de asemenea un factor important în opțiunea pentru aceste sectoare.

Imigranții români sosesc în Ungaria în cele mai multe din cazuri fără a avea informații concrete despre situația existentă acolo (legislația privitoare la rezidență, posibilitățile de muncă și cazare, prețuri, salarii ș.a.m.d.). Ei află despre toate acestea doar după ce sosesc în Ungaria, în special de la prietenii care locuiesc de mai mult timp în Ungaria sau de la cei care vorbesc maghiara (inclusiv etnicii maghiari veniți din România). Cunoscând limba oficială, acești cunoscuți sau prieteni îi pot ajuta pe cei nou-veniți, mai ales în primele zile, cele de acomodare. De multe ori o simplă propunere din partea cuiva proaspăt sosit din Ungaria este de ajuns pentru ca cel cărui i se face această propunere să decidă spontan să plece. Fără nici o pregătire prealabilă, el o face mai mult ca pe o aventură, ca să-și „încearcă norocul”. Situația nefericită care caracterizează astăzi România (factorii *push* amintiți) laolaltă cu mirajul pe care (încă?) îl mai prezintă Europa de Vest (factorii *pull*) sînt suficiente motive pentru ca românii să-și părăsească familia și locul în care trăiesc.

În multe cazuri însă, informația de care ar avea nevoie le lipsește imigranților chiar și după ce au stat o perioadă în Ungaria. De asemenea, cei care totuși află care sînt demersurile pentru a obține documentele necesare pentru a putea rămîne (rezidenția) și lucra în Ungaria în condiții legale, nu întreprind nimic în acest sens. Datorită, susțin ei, necunoașterii limbii, a birocrăției și a atitudinii negative a funcționarilor instituțiilor în cauză, imigranții nu pun prea mare preț pe obținerea unui statut legal în Ungaria.

Pe de altă parte, obținerea permisului de muncă e considerată inutilă din cauza taxelor prea mari care trebuie plătite. Această atitudine subliniază încă odată intenția lor de a părăsi Ungaria. Pentru cineva care dorește să se stabilească acolo, este indispensabilă obținerea permisului temporar sau permanent de rezidență, dar acest lucru este imposibil (întrucît este ilegal atîta timp cît cel în cauză nu are un venit sau un loc de muncă corespunzător). Rațiunile economice primează însă în fața celor de statut.

Un aspect important în toată această ecuație este și atitudinea patronilor față de imigranții pe care îi angajează. Cei care doresc și cer permis de muncă la angajare sau cei care aranjează toate actele necesare pentru străinii pe care-i angajează (ilegal) sînt, proporțional cu numărul total al imigranților, puțini la număr. Majoritatea patronilor însă fie promit și nu se țin de cuvînt, fie pur și simplu nu se ocupă din capul locului de obținerea permisului de muncă. Amenzile pentru patroni sînt practic ne semnificative. De asemenea firma care execută lucrarea nu este una și aceeași cu cea care a cîștigat licitația pentru executarea lucrării respective. Firmele care cîștigă licitațiile sînt firme mai mari, cu un capital corespunzător, dar executarea efectivă a lucrării este realizată de o altă firmă, mai mică, intermediară. Acestea din urmă, ca executante, poartă și răspunderea pentru muncitorii pe care îi angajează, astfel încît ele sînt și cele amendate.

O ultimă precizare la acest subiect ar fi aceea că numărul imigranților români care ar dori să își facă rost de documentele necesare procurării permisului de muncă și a celui de rezidență probabil că ar crește dacă s-ar aduce niște schimbări și înlesniri în ceea ce privește obținerea lor.

7. Așteptînd Europa (În loc de concluzii)

O persoană care intră în contact cu o cultură străină și dorește să devină parte a ei, să se integreze în ea, trebuie să parcurgă fiecare din etapele procesului de socializare (acomodare, adaptare, integrare și participare). Depășirea lor necesită perioade de timp diferite. De asemenea, accelerarea sau încetinirea lor depinde de contextul și de mediul social în care se află persoana respectivă.

Datorită faptului că majoritatea nu plănuiesc să se stabilească în Ungaria, integrarea imigranților români ilegali în cultura maghiară (din Ungaria) se încheie înainte de faza a doua a procesului socializării. Așteptînd să migreze mai departe (situația este similară și în cazul

românilor care după o perioadă de timp petrecută în Ungaria se întorc în țară), ei nu au interesul de a trece printr-un astfel de „purgatoriu”.

La acestea s-ar adăuga și dificultățile de integrare, dificultăți care ar exista și în cazul în care ei ar dori totuși să rămână definitiv în Ungaria. Principala problemă în acest sens o constituie necunoașterea limbii maghiare (parțial sau deloc). Pentru toți cei care vorbesc mai mult sau mai puțin bine limba maghiară, integrarea decurge mai ușor și mai rapid. Firesc, toți cei care nu cunosc limba maghiară au probleme de adaptare la noul mediu în care intră și continuă să rămână niște adevărați *străini* (mișcându-se doar în spații în care sînt însoțiți de cel puțin o persoană care vorbește românește). Astfel, contactele lor cu cultura maghiară, cu societatea maghiară sînt (*inter*)mediate. Conexiunile lor cu alteritatea sînt de fapt virtuale. Ei obțin informații despre cultura maghiară în cea mai mare parte prin prietenii lor români sau prin maghiarii ardeleni cu care se întîlnesc acolo. În mod firesc, toți cei care vorbesc maghiara au mai multe relații și se află mai mult timp în contact cu ungurii din Ungaria (formal și informal). Ei joacă rolul de mediatori între unguri și emigranții români. Dar, backgroundul lor cultural (educație, abilități de comunicare, stil vestimentar, stil de viață, background familial, valori, norme etc.) face ca ei să fie de fapt niște străini.

Pentru a concluziona, putem spune ca imigranții români ilegali din Ungaria, emigrați datorită factorilor de împingere și de atracție amintiți, odată ajunși acolo se confruntă cu noi factori *pull* și *push* chiar dacă scopul lor principal este acela de a ajunge într-o a treia țară. În general, insatisfacția rămîne la fel de mare. Chiar dacă întîlnesc un standard de viață mai înalt decît cel din România, ei ajung într-un mediu în care, ca orice emigrant, se integrează greu. Astfel, își urmează proiectul inițial și, aflîndu-se deja în Ungaria, încearcă să ajungă într-o țară unde speră să găsească un Pămînt al Făgăduinței mai puțin arid...

Bibliografie:

*** *Anuarul Statistic al României 1995*

Ciutacu, C. — *Romania*. În *Economic Studies 8/1996 (International Migration in Central and Eastern Europe and the Commonwealth of Independent States)*. United Nations. New York and Geneva. 1996.

Gábrity, M.I. *A jugoszláv lakosok külföldre távozásának szociológiai vetülete (Aspecte sociologice ale plecării în străinătate a locuitorilor iugoslavi)*. În *Szociológia Szemle*, 1996/2, p. 96-106.

Haerpfer, C. & Wallace, C. *Xenophobic Attitudes towards Migrants and Ethnic Minorities in Central and Eastern Europe*. Lucrare prezentată la simpozionul *Justiz und Fremdenfeindlichkeit (Justiție și Xenofobie)*, 23.-24 oct. 1997, Viena.

Krassinets, E. — *Illegal Migration and Employment in Russia*. Lucrare prezentată la conferința *Illegal Migration in Eastern Europe*, aprilie 1998, Praga.

Sik, E. — *The Transylvanian Refugees in Hungary and the Emergence of Policy Networks to Cope with Crisis*. *Journal of Refugees Studies Vol. 5 No.1 1992*.

Note

1. Cercetarea a fost comandată de ILO (*International Labour Organization*).
2. O parte distinctă și cel puțin la fel de importantă a cercetării, dar care nu face obiectul acestui studiu, îl constituie traficul ilegal de persoane în/prin Ungaria. În traficul de persoane în spațiul central și est-european, elementul românesc joacă un rol destul de important atît prin cei care iau în mod direct parte la el, cît și prin cei care contribuie la controlul și la reducerea dimensiunilor lui.
3. Pentru simplitatea redactării, termenul de „român(i)” se referă exclusiv la etnicii români din România. Referirile la cetățenii români de naționalitate maghiară, adică la ungurii din România, vor fi făcute, acolo unde este cazul, explicit.
4. Tradus în limba tuturor imigranților străini din Ungaria cu care urma să se realizeze interviuri.
5. Aspectul mai straniu și totodată mai „delicat” al problemei a fost acela că parte din membrii echipei erau ei înșiși imigranți ilegali, lucrînd ca operatori fără a avea permis de muncă. Metodologic vorbind, putem spune că făceau observație participativă...
6. Toate formele de folclor contemporan, bancurile, fabulațiile apărute în perioada respectivă în jurul acestei teme subliniază și ele importanța și interesul manifestat de oameni față de ea.
7. Stemele celor două capitale conțin culorile naționale al celeilalte țări. Mai concret, albastru, roșu și galben în cazul Budapestei și roșu, alb și verde în cel al Bucureștiului.

8. În mass-media maghiară de azi, dacă acțiunile de tip terorist și mafiot sînt asociate în special ucrainenilor, iar traficul de arme iugoslavilor și albanezilor, furturile și hoții de buzunare sînt puse îndeosebi pe seama românilor, cu toate că din cele 4% cît reprezintă delicvența străină în Ungaria (fapte penale comise practic de membrii a opt comunități de străini din Ungaria), românii, conform informațiilor primite de la Ambasada României din Budapesta, sînt în poziția a patra. Neputînd controla criminalitatea în creștere din Ungaria, multe din cazuri, încă înainte de a fi dezlegate și de a li se găsi făptașul/făptașii, sînt atribuite unor străini. Stereotipurile astfel create accentuează o atitudine de respingere socială față de anumite grupuri de străini (cele din afara spațiului vest-european și cel format de țările din Grupul de la Visegrád). Cel mai mult contribuie la construcția stereotipurilor față de români, cei de la gara Nyugati. De asemenea, într-o cercetare finalizată la sfîrșitul anului trecut, la întrebarea „Credeti că grupurile și minoritățile etnice din țara noastră (Ungaria, n.a.) pot constitui o amenințare (=amenințare mare + o anumită amenințare) pentru pacea și securitatea din această societate?”, 51% (în 1991) și 33% (în 1996) (-18%) dintre cetățenii unguri au răspuns cu „da” (Haerpfer & Wallace, 1996).

9. Cînd am efectuat observațiile de teren în Piața Moszkva, am fost eu însumi întrebare de conaționalii mei dacă sînt patron și dacă le pot oferi ceva de lucru, iar aceasta cu absolut fiecare ocazie.

10. Aici ar putea fi incluși, nu neapărat ca imigranți, dar ca parte a comunității române, studenții români din Ungaria/Budapesta, alături de membrii Ambasadei României din Budapesta. Și ei desfășoară activități care pot fi încadrate în cele ilegale (munci intelectuale cum ar fi cercetări, traduceri de texte, traduceri simultane, organizarea și participarea la conferințe, muncă de bibliotecar s.a.). Datorită faptului că puțini dintre ei vorbesc limba maghiară, nu putem vorbi de un furt de inteligență („brainstealing”) sau vînătoare de creiere („brainhunting”) (Gabrity, 1996). De fapt, majoritatea lor folosesc, și ei, Ungaria ca „trambulină” pentru universitățile americane sau vest-europene.

*

Marius COSMEANU (n.1967), licențiat al Facultății de Sociologie, Universitatea de Vest din Timișoara, în prezent redactor al trimestrialului Altera, este autor al studiilor A másság kezdete, apărut în revista Régió, și al The DAHRs (Democratic Alliance of Hungarians from Romania) Campaign and Companion in the Hungarian Press from Romania, în curs de apariție în volumul Collected papers of ELTE-UNESCO Minorities Studies Program.